

С. П. М а я р ч а к

ЖИТЛА ТА ОБІГРІВАЛЬНІ ПРИСТРОЇ НАСЕЛЕННЯ ІХ—ХІІІ ст. ЛІВОБЕРЕЖЖЯ СЕРЕДНЬОГО ПОДНІСТРОВ'Я (у межах Хмельниччини)

В статті на базі систематизованої інформації аналізуються будинки і обігрівальні прилади 9—13 ст. на лівому березі середнього Подністров'я (території сучасної Хмельницької області). Найбільш типовою будівлею для населення 9—13 ст. було житло зрубної конструкції площею 12 м квадратних в якому одна частина була заглибленою. Найбільш типовим опалювальним пристроєм для згаданої території є піч виліплена з глини.

К л ю ч о в і с л о в а: житло, опалювальний пристрій, городище.

Житла та обігрівальні пристрої належать до визначальних елементів матеріальної культури людства, тому важливість їх дослідження важко переоцінити. Найбільший внесок у справі археологічного вивчення жител та обігрівальних пристроїв ІХ—ХІІІ ст. обумовленого регіону зробили експедиції, очолювані Л.В. Вакуленко, І.С. Винокуром, П.А. Горішнім, М.П. Кучерою, С.П. Пачковою, О.М. Приходнюком, М.О. Тихановою. Проте, результати досліджень житлових споруд та обігрівальних пристроїв виявилися розкиданими по різних джерелах, досі не були узагальнені та систематизовані в межах регіону. В даній публікації автор і має на меті ліквідувати зазначену прогалину сучасної історіографії, — узагальнити, систематизувати й проаналізувати розрізнену інформацію про проведені на сьогоднішній день дослідження житлових споруд і обігрівальних пристроїв населення ІХ—ХІІІ ст. Лівобережжя Середнього Подністров'я у межах Хмельниччини; на базі цього дати їх загальну характеристику.

Житла. Частково чи повністю на даний час в межах досліджуваного регіону розкопано 46 жител у 15 пунктах: Бакота [Винокур, Горішній, 1994, с. 68—72], Волочиськ 2 [Михальчи-

шин, 2005, с. 223—224], Глибівка [Баженова, 2005, с. 2], Городок [Приходнюк, 1977, с. 100], Гринчук [Пачкова, 1979, с. 86—88, 93], Жванець [Бузян, Якубенко, 1987], Каветчина 1 [Вільшанська, 1988, с. 88], Кам'янець-Подільський (Старе місто) [Винокур, Телегін, 2004, с. 398], Куровечка [Михальчишин, 2005, с. 222], Лука-Врублівецька [Тиханова, 1946, с. 7—8; 1953, с. 11—12; 1955, с. 6], Острівчани [Тиханова, 1958, с. 9], Проскурівка [Захарев, 2003, с. 78—80], Сокіл 4 і 5 [Вакуленко, Приходнюк, 1984, с. 95—96; Вільшанська, 1988, с. 86—87], Ставище [Винокур, Горишний, 1982, с. 3—4], Стара Ушиця [Кучера, Горишний, 1983, с. 95]. Серед розкопаних жител 5 датуються в межах ІХ—ХІ ст. (Бакота — № 3 а, 16, 39; Глибівка; Сокіл 4 — № 18), і 41 — ХІІ—ХІІІ ст.

Конструктивні елементи жител з'ясовані неоднаковою мірою, на час дослідження багато з них збереглися незадовільно. Превалюють заглиблені житла¹, їх досліджено 34. Наземних жител зафіксовано лише 9. Із 34 жител, конструкцію стін яких вдалося встановити, з'ясувалося, що у 30 із них була зрубна, і лише у 4 — стовпова конструкція стін: Бакота, № 3 [Винокур, Горішній, 1994, с. 70], Гринчук, № 2 [Пачкова, 1979, с. 88], Кам'янець-Подільський [Винокур, Телегін, 2004, с. 398], Сокіл, № 18 [Вакуленко, 1977, с. 4—5]. Наведені вище цифри не узгоджуються з висновками П.О. Раппопорта, що в цілому на Русі в ІХ—ХІІІ ст. переважала стовпова конструкція стін напівземлянок, а серед давньоруських жител ХІІ—ХІІІ ст. Галицько-Волинської землі кількісно переважали наземні споруди [Раппопорт, 1975, с. 127, 166].

Надто мала кількість розкопаних жител ІХ—ХІ ст. (5) дає лише попередню інформацію про середню площу житла цього часу, вона визна-

чається показником 11 м². Жител XII—XIII ст., котрих відомі площі, налічується вже 31. Середній показник площі житла для вказаного періоду становить 12,8 м². Проте, відомі три житла (Бакота, № 2, 6а, 18), площа котрих становила більше 20 м² [Винокур, Горішній, 1994, с. 71—72, 334].

Досліджені житла орієнтовані своїми кутами чи стінами за сторонами світу й абсолютна більшість їх однокамерні. Але два житла (Сокіл, № 27 і Бакота, № 3) склалися з трьох частин. Кожне з них мало два приміщення-камери, з'єднані між собою невеликим (близько 1 × 1 м) переходом-перемичкою [Вільшанська, 1988, с. 86; Винокур, Горішній, 1994, с. 70, рис. 79]. Відомі два двоповерхові житла — одне у Бакоті (№ 3) й одне у Кам'янці-Подільському. Нижній поверх останнього складався з двох кімнат [7, рис. 79; 9, с. 398]. У двох кутах одного з досліджених жител (Гринчук, № 2) виявлені господарські ніші, діаметром близько 0,5 і 1 м [Пачкова, 1979, с. 87—88]. Ще в одному житлі (Бакота, № 18) виявлено велику яму-погріб, розмірами 1,7 × 2,9 м [Винокур, Горішній, 1994, с. 72]. У чотирьох досліджених житлах (Каветчина, № 16 і 17, Гринчук, № 1, Стара Ущиця, № 3) зафіксовані вхідні коридори-приямки, що виступали за межі будівель. Найменший з них (Каветчина, № 16) мав розміри 0,240,8 м, найбільший (Стара Ущиця, № 3) — 1,1—1,4 × 0,8 м [Вільшанська, 1988, с. 88; Кучера, Горишний, 1983, с. 65; Пачкова, 1979, с. 87]. В одному житлі (Проскурівка) зафіксовано ямки від стовпчиків лежача чи лави [Захар'єв, 2003, с. 80]. Вирізані у материк останці-лежаки виявлено у Бакоті й Соколі (житла № 18 і 28 відповідно) [Вільшанська, 1988, с. 88; Винокур, Горішній, 1993, с. 72]. Судячи з діаметру стовпових ям (Гринчук, № 2, Сокіл 4, № 18) [Вакуленко, Приходнюк, 1984, с. 96; Пачкова, 1979, с. 88], а також відбитків нижніх вінець зрубів (Бакота, № 39) [Винокур, Горішній, 1994, с. 69], діаметр колод, що використовували при спорудженні жител, становив 0,2—0,4 м.

Житловими були окремі кліти валу на Гринчуцькому й Староушицькому городищах. Так, у семи клітках Гринчуцького городища й двох — Староушицького виявлені залишки вогнищ. Ще дві кліти на городищі біля Старої Ущиці, враховуючи велику кількість знайдених там кісток тварин, теж могли виконувати функції тимчасових жител [Кучера, Горишний, 1983, с. 94; Пачкова, 1979, с. 90].

Обігрівальні пристрої за конструктивними особливостями можна поділити на три основні типи:

1. Відкриті вогнища — глинобитні (12 випадків) або, рідше (4 випадки), викладені камінням, діаметром 0,8—1,5 м. Вони виявлені на поселеннях: Бакота (житла № 3, 3а, 4, 18) [Винокур, Горішній, 1994, с. 72, 328, 334], Волочиськ 2, Куровечка [Михальчишин, 2005,

с. 222—223], Городок [Приходнюк, 1977, с. 100], Проскурівка [Захар'єв, 2003, с. 79], Каветчина 1 (біля жител № 16 і № 17), Сокіл 5 (житла № 27 і № 28) [Вільшанська, 1988, с. 86—89], Стара Ущиця (у кліті) [Кучера, Горишний, 1983, с. 77], Устя [Приходнюк, 1977, с. 103].

2. Печі, викладені з каміння («кам'янки»), знайдено на поселеннях: Бакота (житла № 3, 5, 6а, 16, 39) [Винокур, Горішній, 1994, с. 68—72], Глибівка [Баженова, 1982, с. 2], Жванець [Бузян, Якубенко, 1987, с. 47], Сокіл 4 (житло № 18) [Вакуленко, Приходнюк, 1984, с. 96], Сокіл 5 (житло № 28) [Вільшанська, 1988, с. 88].

3. Глинобитні печі відкрито на поселеннях: Бакота (житла № 1, 1а — дві печі, 2, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 55) [Винокур, Горішній, 1994, с. 69, 72], Гринчук (житла № 1, 2, 3, 7; дев'ять печей під клітками валу з внутрішнього боку й одна — на посаді) [Пачкова, 1979, с. 86—93], Кам'янець-Подільський (Старе місто) [Винокур, Петров, 1997, с. 55], Лука-Врублівецька (три печі) [Тиханова, 1946, с. 7; 1953, с. 12; 1955, с. 6], Острівчани [Тиханова, 1958, с. 9], Сокіл 5 (житло № 24) [Вільшанська, 1988, с. 86], Ставище [Винокур, Горишний, 1982, с. 3—4], Стара Ущиця (житла № 1 — дві печі, 2, 3) [Кучера, Горишний, 1999, с. 62].

Всього в межах зазначеної території на сьогодні відомо 16 відкритих вогнищ, 9 кам'янок і 38 глинобитних печей.

Зафіксовано, що при будівництві нижньої частини шести досліджених опалювальних споруд (поселення Лука-Врублівецька, № 1, 2, 3; Острівчани, Жванець і Куровечка) використані фрагменти кераміки [Бузян, Якубенко, 1987; Михальчишин, 2005, с. 222; Тиханова, 1955, с. 6; 1957, с. 15; 1958, с. 9]. Печі, частково вирізані у материковому лесі, знайдено на поселеннях у Бакоті [Винокур, Горішній, 1994, с. 69], Гринчуку [Пачкова, 1979, с. 87], Острівчанах [Тиханова, 1958, с. 9] і Соколі 5 [Вільшанська, 1988, с. 87]. Інколи піч виступала за межі житла: Бакота — житло № 39 [Винокур, Горішній, 1994, с. 69], Гринчук — № 1 і 2 [Пачкова, 1979, с. 87—88], Сокіл 5 — № 24 і 27 [Вільшанська, 1988, с. 86—87], Стара Ущиця — № 2 і 3 [Кучера, Горишний, 1983, с. 66, 69]. На городищі Гринчук виявлено аж 9 поруч розташованих глинобитних печей [Пачкова, 1979, с. 89—92]. Очевидно, їх використовували не так для обігріву, як для приготування їжі під час перебування у фортеці князівської залогі. Аналогічної конструкції печі досліджені у літописному Звенигороді [Кучера, 1999, с. 180].

Отже, за наявними на сьогодні археологічними даними, найтипівішим для давньоруського (передусім XII—XIII ст.) населення регіону було однокамерне, площею близько 12 м² заглиблене житло зі зрубною конструкцією стін, побудоване з колод діаметром 0,2—0,4 м; найпоширенішим обігрівальним пристроєм була глинобитна піч.

Додаток. Житла та обігрівальні пристрої на поселеннях IX—XIII ст.
Лівобережжя Середнього Подністров'я у межах Хмельниччини.

№ п/п	Поселення, житла / обігрівального пристрою	Датування, ст.	Параметри і площа, м ²	Тип житла	Конструкція стін	Тип обігрівального пристрою, параметри, м	Примітки
1	Бакота, № 1а; ур. Скельки	XII— XIII	3,8 × 4,2 = 15,96	наземне	зрубна	1) глинобитна піч 1 × 1,2; 2) — « — 0,4 × 0,6 × 0,8	піч у куті; піч у центрі, рештки
2	— « —, № 1; ур. Пушкарівка	— « —	3,3 × 4 = 13,2	наземне	зрубна	глинобитна піч	піч у куті
3	— « —, № 2; ур. Пушкарівка	— « —	3,8 × 5,4 = 20,52	заглиблене	зрубна	— « — 0,9 × 1	— « —
4	— « —, № 3; — « —	— « —	2,8 × 3 = 8,4	наземне	зрубна	1) піч-кам'янка 1,5 × 1,6; 2) вогнище, викладене камінням	— « —
5	— « —, № 4; — « —	— « —	2,8 × 3,2 = 8,96	заглиблене	зрубна	1) глинобитна піч 0,9 × 1; 2) глинобитне вогнище 0,6 × 0,7	— « —
6	— « —, № 5; — « —	— « —	3 × 3,4 = 10,2	наземне	зрубна	піч-кам'янка 0,8 × 1	— « —, черинь глиняний
7	— « —, № 6; — « —	— « —	3,8 × 4 = 15,2	наземне	зрубна	глинобитна піч 0,8 × 0,7	— « —, грушоподібна
8	— « —, № 7; біля р. Градівки	— « —	3,8 × 4 = 15,2	заглиблене	зрубна	— « — 0,9 × 1	— « —
9	— « —, № 8; водонапірна башта	— « —	3,8 × 4 = 15,2	наземне	зрубна	глинобитна піч	піч збереглася погано
10	— « —, № 9; сад. Левченка	— « —	3 × 3,5 = 10,5	заглиблене	—	— « —	—
11	— « —, № 10; ур. Курники	— « —	—	—	—	— « — або вогнище	житло збереглося погано
12	— « —, № 16; ур. На Кліну	VIII— IX	1,8 × 2,1 = 3,78	заглиблене	зрубна	піч-кам'янка	глиняна жаровня; культура Луки-Райковецької
13, 14	— « —, № 3а; — « —	IX— XI	3,6 × 4 = 14,4	заглиблене	зрубна	глинобитне вогнище 1—1,1	вогнище у куті
15	— « —, № 39; — « —	— « —	1,9 × 2,9 = 5,51	заглиблене	зрубна	піч-кам'янка 1,2 × 1,5, врізана в материк, тріхи виступала за межі житла	глиняна жаровня; по периметру котловану — канавка завширшки 12—13 см
16	— « —, № 3; — « —	XII— XIII	3 × 6,25 = 18,75	заглиблене	стовпова	по одному викладеному з каменю-плитняка вогнищу 0,8 × 1 (кам'янки?) у двох житлових приміщеннях	трьохчастне (два житлові приміщення, між ними сіни), двоповерхове
17	— « —, № 6а; — « —	— « —	3,5 × 5,9 = 20,65	заглиблене	зрубна	піч-кам'янка	житло збереглося погано
18	— « —, № 18; — « —	— « —	4,7 × 5 = 23,5	заглиблене	—	вогнище, викладене камінням (кам'янка?), збереглося погано	долівка частково викладена кам'яними плитами; вирізаний в материк лежак 0,7 × 2 м; яма-погріб 2,9 × 1,7 м
19	— « —, № 55; — « —	— « —	3,1 × 3,2 = 9,92	заглиблене	зрубна	глинобитна піч 1,15 × 1,25	піч у куті
20	Волочиськ 2, № 1; вогнище	— « —	—	—	—	глинобитне вогнище 0,5 × 0,9	у споруді, на котру потрапив шурф
21	Глибівка, № 1	X—XI	4 × 4,2 = 16,8	наземне	зрубна	піч-кам'янка 0,7—0,8	підлога вимощена кам'яними плитами
22	Городок	XII— XIII	2,8 × 3,5 = 9,8	заглиблене	зрубна	глинобитне вогнище 1,5	вогнище в центрі житла
23	Гринчук, № 1	— « —	2 × 3 = 6	заглиблене	зрубна	глинобитна піч 1,2 × 1 врізана в материк	вхідний приямок 1 × 0,8 м
24	— « —, № 2	— « —	4,25 × 4,25 = 18,06	заглиблене	стовпова	глинобитна піч, врізана в материкову стіну	через коридорчик житло з'єднувалося з житлом № 1

Продовження додатку.

№ п/п	Поселення, житла / обігрівального пристрою	Датування, ст.	Параметри і площа, м ²	Тип житла	Конструкція стін	Тип обігрівального пристрою, параметри, м	Примітки
25	— «—, № 3	— «—	2,1 × 4,5 = 9,45	заглиблене	—	глинобитна піч	збереглося погано
26	— «—, № 7	— «—	2,4 × 2,9 = 6,96	заглиблене	зрубна	— «—	зберігся вхідний східець 0,8 × 0,3 м
27	— «—, № 4; посад	— «—	1,8 × 3,8 = 6,84	заглиблене	зрубна	— «— 0,7	піч виходила за межі житла
28	— «—, № 1; піч	— «—	—	—	—	— «— 1,1	під клітьми валу з внутрішнього боку
29	— «—, № 2; — «—	— «—	—	—	—	— «— 1	— «—
30	— «—, № 3; — «—	— «—	—	—	—	— «— 0,7 × 0,9	— «—
31	— «—, № 4; — «—	— «—	—	—	—	— «— 0,6	— «—
32	— «—, № 5; — «—	— «—	—	—	—	— «—	— «—
33	— «—, № 6; — «—	— «—	—	—	—	— «— 0,5	— «—
34	— «—, № 7; — «—	— «—	—	—	—	— «— 0,7 × 1	— «—
35	— «—, № 8; — «—	— «—	—	—	—	— «— 0,9	— «—
36	— «—, № 9; — «—	— «—	—	—	—	— «— 0,5 × 0,75	— «—
37	Жванець, № 1	— «—	—	заглиблене	—	піч-кам'янка діаметром 1, обмащена глиною	в основі поду печі — кераміка
38	Кавецчина 1, № 16	— «—	4,2 × 3,4 = 14,28	— «—	зрубна	глинобитне вогнище 2 × 1 знаходилось за 0,5 від житла	вхідний приямок 0,2 × 0,8 м; літнє житло?
39	— «—, № 17	— «—	3,4 × 4,5 = 15,3	— «—	— «—	глинобитне вогнище 0,9, знаходилось біля житла	вхідний приямок 0,25 × 1 м; літнє житло?
40	— «—, № 2; — «—	— «—	—	—	—	глинобитна піч	очевидно від житла
41	К.-Подільський (Старе місто), № 1	— «—	>3,2 × 5,25 = 16,8	заглиблене	стовпова	— «—	двоповерхове, нижній поверх складався з двох кімнат
42	Куровечка, № 1	— «—	—	— «—	—	глинобитне вогнище 0,7 × 0,85	в конструкції — фрагменти кераміки
43	Лука-Врублівецька, № 1; піч	— «—	—	— «—	—	глинобитна піч	відбитки дерев'яного каркасу печі; в конструкції печі були й камені
44	— «—, № 2; — «—	— «—	—	— «—	—	— «— 1,2 × 1,6	в основі поду печі — кераміка
45	— «—, № 3	— «—	—	— «—	—	— «—	— «—; розкрито кут житла
46	Острівчани, № 1	— «—	—	— «—	—	— «— 1,23, вирізана в лесі	в основі поду печі — кераміка
47	Проскурівка, № 1	— «—	3,8 × 3,4 = 12,92	— «—	зрубна	вогнище 1,1 × 0,75	ямки від стовпчиків лави
48	Сокіл 4, № 18	поч. IX	3,7 × 4 = 14,8	— «—	стовпова	піч-кам'янка 0,8	датоване геомагнітним методом
49	Сокіл 5, № 24	XII—XIII	3,5 × 3,5 = 12,25	— «—	зрубна	глинобитна піч у підбої, 1,2 × 1,1	по боках печі — ніші-підбої
50	— «—, № 27	— «—	3,4 × 3,3 + 0,9 × 1,2 + 2 × 3 = 18,3	— «—	— «—	глинобитне вогнище 1 × 1,4	двокамерна будівля, з'єднана перемичкою-коридором

Закінчення додатку.

№ п/п	Поселення, житла / обігрівального пристрою	Датування, ст.	Параметри і площа, м ²	Тип житла	Конструкція стін	Тип обігрівального пристрою, параметри, м	Примітки
51	— «—», № 28	— «—	2,7 × 3,1 = 8,37	— «—	— «—	1) піч-кам'янка 1,2; 2) глинобитне вогнище 1,1	багато глини в конструкції печі; вогнище на материковому останці
52	Ставище, № 1	XI—XIII	2,5 × 3,3 = 8,25	— «—	— «—	глинобитна піч, з використанням каміння	відбитки дерев'яного каркасу печі
53	Стара Ушиця, № 1	XII—XIII	2,8 × 3,4 = 9,52	— «—	— «—	1) глинобитна піч 1,2; 2) глинобитна піч 0,68 × 0,8, на материковому останці	в основі поду печі — кераміка
54	— «—», № 2	— «—	2,9 × 3,45 = 10	— «—	— «—	глинобитна піч 0,6 × 0,7 (внутрішні розміри)	піч у куті
55	— «—», № 3	— «—	2 × 3,2 + 1,3 × 0,8 = 7,44	наземне	— «—	глинобитна піч 0,65 × 0,75, вирізана в материковому останці	великий коридор, піч наповнину виступала за межі житла
56	— «—», № 4	— «—	—	— «—	—	глинобитна піч	збереглося погано
57	— «—», кліть у кв. 6-Р	— «—	2 × 2,2 = 4,4	кліть	зрубна	глинобитне вогнище 0,57	житлова кліть, вогнище в центрі
58	Устя, № 1; вогнище	— «—	—	—	—	— «—, 0,4 × 0,6	у східному куті городища

Баженова С.Е. Отчет об археологических исследованиях древнерусского городища IX—XI вв. у с. Глыбовка Ново-Ушицкого района Хмельницкой области за 1982 г. // НА ІА НАН України. — 1982/111.

Бузян Г.М., Якубенко О.О. Пам'ятки давньоруського часу в селі Жванець // VII Подільська істор.-краєзн. конф. (секція археології): Тези доп. — Кам'янець-Подільський, 1987. — С. 46—47.

Вакуленко Л.В. Отчет о работе Сокольского отряда Днестровской новостроечной экспедиции в 1977 г. // НА ІА НАН України. — 1977/25ж.

Вакуленко Л.В., Приходнюк О.М. Славянские поселения I тыс. н. э. у с. Сокол на Среднем Днестре. — К., 1984.

Вільшанська О.Л. Дослідження давньоруських об'єктів на околицях с. Сокол на Середньому Дністрі // Археологія. — 1988. — № 61. — С. 85—90.

Винокур І.С., Горишний П.А. Отчет о раскопках на селище черняховской культуры в с. Ставище Дунаевецкого района Хмельницкой области (на трассе газопровода Уренгой-Ужгород) в 1982 г. // НА ІА НАН України. — 1982/107.

Винокур І.С., Горишний П.А. Бакота. Столиця давньоруського Пониззя. — Кам'янець-Подільський, 1994.

Винокур І.С., Петров М.Б. Про час виникнення Кам'янця: погляди дослідників // Кам'янецьчина в контексті історії Поділля. Наук. зб. — Кам'янець-Подільський, 1997. — Т. 1. — С. 53—61.

Винокур І.С., Телегін Д.Я. Археологія України: Підручник для студентів історичних спеціальностей вищих навчальних закладів. — Тернопіль, 2004.

Захар'єв В.А. Дослідження Малівецького давньоруського городища // Дунаєвеччина очима дослідників, учасників і свідків історичних подій: Зб. наук. праць. — Кам'янець-Подільський, 2003. — Вип. III. — С. 77—80.

Козюба В.К. Південноруське сільське житло XI—XIII ст. // Археологія. — 1998. — № 1. — С. 28—45.

Кучера М.П., Горишний П.А. Раскопки городища XII—XIII вв. у с. Старая Ушица // Археологические памятники Среднего Поднестровья. — К., 1983. — С. 62—96.

Кучера М.П. Слов'яно-руські городища VIII—XIII ст. між Саном і Сіверським Дінцем. — К.: ІА НАНУ, 1999.

Михальчишин І.Р. Пам'яткоохоронні археологічні розвідки у Волочиському р-ні Хмельницької обл. // АДУ 2003—2004 рр., 2005. — Вип. 7. — С. 222—224.

Пачкова С.П. Давньоруське городище Гринчук на Дністрі // Археологія. — 1979. — № 32. — С. 78—96.

Приходнюк О.М. Давньоруські пам'ятки Середнього Подністров'я (розвідки 1968—1969 рр.) // Археологія. — 1977. — № 22. — С. 99—106.

Рапопорт П.А. Древнерусское жилище // САИ. — 1975. — Е 1-32.

Тиханова М. Розкопки верхніх горизонтів поселення с. Лука-Врублівецька // НА ІА НАН України. — 1946/4.

Тиханова М.А. Поселение культуры полей погребений в Луке-Врублевцевой. Раскопки 1953 г. // НА ІА НАН України. — 1953/11а.

Тиханова М.А. Отчет о работах Среднеднестровского отряда Славянской экспедиции ИИМК АН СССР в 1955 г. // НА ІА НАН України. — 1955/37.

Тиханова М.А. Отчет о работах Днестровско-Волынского отряда Галицко-Волынской экспедиции ИИМК АН СССР в 1957 г. // НА ІА НАН України. — 1957/27.

Тиханова М.А. Отчет о работах Днестровско-Волынской экспедиции ЛОИИМК АН СССР в Луке-Врублевцевой и в ее окрестностях в 1958 г. // НА ІА НАН України. — 1958/35.

S. P. Ma y a r c h a k

BUILDINGS AND HEATING DEVICES OF THE POPULATION OF 9—13TH C. ON THE LEFT BANK OF THE MIDDLE DNISTER TERRITORY (WITHIN KHMELNITSKA OBLAST BORDERS)

In this article on the basis of systematized information analyses the buildings and heating devices of the Population of 9—13th c. on the Left Bank of the Middle Dnister Territory (within Khmel'nitska oblast borders). The most typical building for the Population of 9—13th c. of the mentioned territory was the one-part deepened felling with 12 m² square. The most typical heating device was a stove made of clay.